

Agraïments

Germanes Zeladores del Culte Eucarístic de Palma, Germanes de la Puresa de Maria de Mallorca, Germanes de la Caritat de Sant Vicenç de Patil de Mallorca, Germanes Canongesses Regulars Lateranenses de Sant Agustí de Palma, nebodes de la germana Joana Galmés i Riera, nebodes de la germana Maria Duran i Galmés, Bàrbara Duran, Bartomeu Matamalas, Antoni Mulet, Miquel Pieras, família Oliver Adrover i germanes Alcover Andreu.

Les felicitacions i les estrenes o present de Nadal

Antoni Sureda Vicens

Ressenya preliminar

Les estrenes o present de Nadal consisteix en un regal o present que se sol donar com a gratificació per Nadal. Popularment en castellà és conegut com *l'aguinaldo*. A Mallorca començam a tenir constància dels presents de Nadal a mitjan segle XIX.

De la primera felicitació impresa que es té constància en tot el territori espanyol és de l'any 1831, i la iniciativa va començar concretament a mans dels repartidors del *Diario de Barcelona*.

Per felicitar el Nadal, s'empraven unes targetes conegudes popularment com a *nadales* escrites. Els obrers de determinades empreses, negocis i altres col·lectius les entregaven a les famílies i a canvi rebien una gratificació, quasi sempre monetària.¹ Pareix que el fet de rebre una felicitació nadalenca va agradar els lectors del periòdic i aquests ho agraïen mitjançant una compensació econòmica, coneguda popularment com *aguinaldo*; eren els començaments de les estrenes i de les targetes de Nadal.

Aquestes primeres felicitacions, òbviament en blanc i negre, no duïen cap dibuix de tipus nadalenc i les dècimes, quintets o quartets escrits no feien cap referència ni religiosa ni als costums o oficis dels captaires. Les targetes eren im-

¹ A partir de la primera guerra carlista, el 1833, varen aparèixer *nadales* de caricatures amb temes diversos però tots de caire polític; consistien en atacs entre els liberals i els adversaris carlistes i viceversa.

preses en blanc i negre en la dècada de 1890, després començaren a ser en color, amb l'arribada de la nova tecnologia d'aquell temps anomenada cromolitografia.

Un dels primers oficis en què es varen repartir felicitacions escrites i que tingueren més acceptació entre la gent foren els serenos, vigilants, els repartidors de periòdics i els carterers. Després varen seguir els barbers, els recollidors de fems etc.

Més tard, aquest costum ràpidament es va estendre a altres col·lectius com els cambrers de bars, enllustradors de sabates, etc.

Totes les targetes de felicitació eren d'una estètica semblant i es fonamentava en la representació del treballador vestit amb el seu uniforme de gala, o el de diari si era el cas. Aquestes imatges se solien acompanyar amb una simbologia que recordava les festes de Nadal, com podia ser el naixement a la cova de Betlem, torró, raïm, cava, un arbre amb adornaments nadalencs, etc.

Hem de tenir en compte que en molts dels oficis relacionats amb l'Administració els treballadors solien percebre uns sous molt baixos, en el cas que fossin remunerats, ja que n'hi havia que ni tan sols cobraven per la tasca realitzada. No és estrany que aquests treballadors realitzassin un altre treball per mantenir les seves respectives famílies i evidentment aquestes almoines de Nadal suposaven una gran ajuda.

En diversos comerços, especialment en llibreries, es podien adquirir felicitacions de Nadal. Aquest moviment en general proporcionava una font especial d'ingressos econòmics per aquesta classe d'empreses, i solia començar devers els dies 13 al 24 del mes de desembre.

Respecte al format de les felicitacions escrites, procuraven adaptar el text al caràcter de l'ofici o professió de la persona que volia celebrar les festes.

Llavors, amb una postal escrita quasi sempre en forma de quintets i quartetes felicitaven les festes en molts de barris, i acudien casa per casa de la població, especialment a les famílies més podents, on els podrien donar un donatiu pels serveis prestats durant el darrer any.

Els textos que acompanyaven les nadeses solien ser moltes de vegades obra de poetes anònims, que es coneixien com a *versaires*.

Les dècimes, quintets o quartetes (poesies que normalment constaven de deu, cinc o quatre versos) també solien ser escrites per persones reconegudes en el món de les lletres; exemple d'aquests autors foren Miquel dels Sants Oliver i Tomàs Aguiló, entre altres.

Solien ser compostes i impreses en un tipus de paper molt bast, de color rosa, blau, verd o blanc, i amb l'esdevenir del pas del temps s'anaven destenyint,

Xilografies d'iconografia de tipus religiosos que s'utilitzaven en les antigues postals de Nadal.

malgrat que les primeres que es varen fer a mitjan segle XIX solien ser litografiades i estampades amb purpurina, generalment en paper enxarolat i amb orles daurades que calia escriure a mà.

L'idioma emprat solia ser el castellà, però també n'hi havia en català, basc o gallec, depenia sobretot del moment polític, ja fos durant la dictadura de Primo de Rivera, la Segona República, la Guerra Civil o la dictadura franquista.

Les primeres quartilles quasi sempre eren escrites amb un cert to d'humor, relacionades quasi sempre amb la pròpia feina que duïen a diari els captaires. Però amb el pas del temps aquestes felicitacions varen anar perdent l'humor i la simpatia i tornaren més crítiques; llavors es procurava que fossin cada vegada més treballades i cuidades, ja que es volia demostrar el bon gust de cara a la població en general, ajudat en part també pels avanços tipogràfics.

També durant uns anys va prevaldre el costum d'adquirir postals nadalencs amb xilografies d'iconografia religiosa, que substituïen les imatges dels serenos, forners, cambrers, etc. Aquestes postals no tenien un exclusiu caràcter mallorquí, potser per l'universal del tema.

A Mallorca moltes d'aquestes postals estaven realitzades a l'antiga impremta de la família Guasp de Palma de Mallorca, lloc on era habitual trobar tota casta d'estampes de diversa temàtica. La impremta estava oberta al públic des de feia més de tres-cents anys.

D'altra banda, cal dir que després de la Guerra Civil espanyola de 1936, la qualitat de la impressió de les nadeses baixà moltíssim, fins que poc a poc aquest gènere s'anà extingint i va acabar per desaparèixer anys més tard².

² Cal fer una referència al costum que va instaurar el general Queipo de Llano l'any 1936, i es va perllongar fins ben acabada la guerra civil, en què se sol·licitava la voluntat del poble per poder

Tarjeta de felicitació nadalenca Any 1875

Postal de felicitació dels serenos per les festes de Nadal a principi del segle xx.

A partir d'aquells moments, va néixer el costum d'enviar targetes de felicitació nadalenca als familiars i amics per correu postal.

Feta aquesta petita introducció, mitjançant el present treball analitzarem especialment les postals amb les quals es volia felicitar les festes de Nadal dels serenos i posteriorment dels guàrdies de vigilància.

El sereno del barri

Els serenos eren un cos de voluntaris creat a l'inici del segle XVIII. A Manacor tenim constància de la seva creació a mitjan segle XIX. El nom de sereno és motiu de diverses versions; no obstant això, la creença que agafa més força és que el nom de sereno té relació amb el crit quan el cel estava serè (serenoooo!), malgrat que aquests vigilants sempre estaven a l'aguait durant tota la nit, fes el temps que fes.

La felicitació de Nadal del sereno va tenir una gran acollida en general i també gaudia de prestigi social. És curiós que la majoria dels serenos es consi-

---

obsequiar als soldats, evidentment del bàndol nacional, amb una almoina i s'anunciava com «aguinaldo del soldado» o «aguinaldo del combatiente». Després aquestes estrenes es publicaven en els diaris *Voz y Voto*, *Renacer*, *Arriba*, etc., fent ressò del nom de les persones que feien la donació.

deraven ells mateixos mereixedors d'aquest tipus d'estrenes; ho entenien com una forma d'agraïment per part de la població.

Amb el pas del temps el sereno va passar a denominar-se vigilant de seguretat, i va anar perdent importància l'esmentada captació d'almoines, coincidint amb el moment que, a poc a poc, els vigilants de forma setmanal els dissabtes començaven a cobrar el seu escàs sou, com ja hem comentat.

Si ens posam a analitzar les postals que solien entregar els serenos i vigilants en mà a les famílies per poder aconseguir un donatiu, ens adonam que totes solien seguir un mateix perfil d'una estètica ben definida.

En primer lloc feien menció al seu treball i com es desenvolupava, per exemple:

Por las noches vigilando
sin pereza y con afán
velando por los que están
en su lugar descansando.
Con sumo interés recorro
noches buenas y borrascosas
las calles muy silenciosas
por si falta mi socorro.

A la vegada solien fer una referència al compliment de la seva funció per damunt de tot:

Os ofrezco mi ayuda,
la que nunca he negado
al que me ha solicitado
aún en la noche más cruda.

També se solia recordar les diverses tasques en què consistia el seu servei, des de la lluita contra els lladres fins a les tasques més petites que els solien encomanar els veïnats:

Él les vigila la hacienda
y persigue al malhechor
y él les busca si es preciso
la farmacia y el doctor.

A més, feien constar que sempre realitzaven el seu servei de forma obedient i abnegada, com a bon professional en el seu treball:

Procurando complacer
a toda la vecindad,
con respecto y humildad

cumplimos nuestro deber.
A la hora que me diga
quién haya de madrugar,
puede dormir tranquilo
que yo le iré a despertar.

Després era costum fer una referència a la seva condició de funcionari humil i en el transcurs de les festes de Nadal aprofitava per recordar la modèstia dels seus ingressos econòmics:

Recuerden al vigilante
en fiestas de Navidad
ya que el pequeño sueldo que disfruta
es tan solo su buena voluntad...
que recoge bien por meses
en toda su vecindad.

Finalment, les seves paraules solien ser d'una amable felicitació i un esment a la taula típica de Nadal amb torrons, vins, cava, dolços etc., a canvi d'un petit donatiu:

Para todos sin distinción
así, pues, soy de opinión
que podáis bien disfrutar
las pascuas de Navidad
con pavo, vino y turrón.

Les crítiques a les estrenes de Nadal

Aquestes felicitacions tan esteses i que foren objecte de tants d'elogis, també foren objecte en el seu moment de crítiques per part d'un sector determinat de la societat, malgrat que fos reduït. Va arribar un moment que eren tants els qui passaven per les cases a desitjar les bones festes que finalment això va provocar un rebuig d'aquesta mena de captació de donatius per una part de la població.

Hem de fer constar també que durant la darrera època s'esdevingué que n'hi havia que s'aprofitaven de l'ocasió i fent ús de la típica picaresca espanyola es feien passar per treballadors d'una determinada ocupació i visitaven falsament les cases fent entrega de felicitacions que prèviament havien adquirit a la llibreria. Aquests fets ocorrien especialment en les grans ciutats on la gent no coneixia tots els empleats que demanaven l'almoïna.

Entre els detractors que criticaren més durament aquesta pràctica utilitzada

especialment pels treballadors públics, hi havia en Fermí Abella³, que en el seu manual d'ordenament d'àmbit festiu local d'acabatalls del segle XIX, feia constar:

Propone que las cuestiones navideñas se reserven en exclusiva al público infantil, pues su puesta en práctica por los adultos era una consecuencia de un abuso introducido por la degeneración de las costumbres. En base a esta argumentación. Se consideraba repugnante ver a los alguaciles, guardas de campo, serenos o acomodadores públicos realizar esta demanda puerta a puerta, por lo que exhortaba a la prohibición de este tipo de aguinaldos.

Molestava aquest costum de les felicitacions nadalenes especialment a la societat més potent, fins i tot en diversos periòdics de les Illes també es feren ressò de la notícia de la següent forma:

Que nuestra confortable comida de la víspera y del día de Navidad no sea turbada por ninguna voz extraña y que con sus melosos acentos vengan a pedirnos el aguinaldo.

Y en muchas veces no se pide para satisfacer las primeras necesidades, se nos pide para pavos, lechonas, turrón y todo género de golosinas (*Diari de Mallorca*, any 1952).

Acabaven dient que les seves protestes contra aquell vell costum de l'«aguinaldo», per vell que fos aleshores ja estava completament passat de moda.

Però les crítiques també arribaven des de la part de l'obrer que demanava l'estrena, en queixar-se de la gran competència deslleial que en poc temps havia fet la seva aparició. Al final, hem de recordar que aconseguir aquestes almoïnes representava per a la majoria dels empleats una gran ajuda a la seva malmenada economia familiar.

Repasant els arxius de final del segle XIX i principi del XX, hem pogut localitzar una estrofa d'un cançoner popular que solien recitar en segons quins indrets de la península les persones que demanaven l'almoïna al senyor o senyora de la casa; era com una espècie de crítica en el cas que l'estrena fos petita:

Ya viene el señor (señora)
con el aguinaldo
Le parece mucho
Nos parece poco.

Després de la Guerra Civil, a partir dels anys 1940 la qualitat en la impressió de les nades baixà moltíssim, fins que a poc a poc aquest gènere s'anà

³ Escriptor i jurista espanyol (1832-1888).

extingint.

En part, a la seva extinció hi ajudà el fet que molts dels treballadors de les administracions ja cobraven un sou remunerat per la seva tasca i, per tant, es perdia el sentit i la finalitat pels quals varen ser creades aquestes felicitacions nadalenes, que no era altra que agrair un servei voluntari i sense remuneració.

El vigilant municipal i les estrenes

Els vigilants que havien anant substituint els serenos varen assumir les tasques i eren els responsables i els encarregats d'assistir els veïnats en diverses necessitats, com la d'avisar el metge en cas de malaltia, els bombers en cas d'accident, anar a cercar la comare quan hi havia alguna partera, etc.

Quan els veïnats arribaven a ca seva durant les altes hores de la nit, picaven les mans perquè els serenos o vigilants acudissin a obrir la porta de ca seva. El vigilant un cop havia sentit les mamballetes feia sonar les claus o bé picava amb el xuixo a terra mentre s'anava acostant per avisar que l'havia sentit i acudia diligentment a auxiliar o obrir la mateixa porta d'entrada al domicili.

En quasi totes les postals de felicitació que s'obsequiaven quan es demanava el donatiu, es pot observar com als peus de la figura del vigilant, i en general en la resta de col·lectius de treballadors, hi solia haver il·lustracions d'una gran quantitat de productes típics de Nadal, com indiots, vi, cava, torró, dolços, etc.

Amb el pas del temps, les targetes anaren desapareixent, no així l'entrega de presents i regals a determinats col·lectius, que se solien obsequiar amb molta gratitud per part del ciutadans especialment a les forces de seguretat local.

Les targetes de felicitació de Nadal dels vigilants de seguretat a Manacor

Segons diverses versions orals, facilitades la majoria per expolícies locals, hem pogut saber que a Manacor durant la meitat del segle xx encara hi ha gent major que es recorda del que varen sentir contar als seus pares, que diversos col·lectius de treballadors, entre ells els serenos i després els vigilants o guàrdies municipals, durant anys es passejaven en les vigílies de Nadal, especialment pel barri de ses Dames (el centre del poble), en segons quines cases de les barriades i en possessions del camp.

Una vegada que els obrien les portes, entregaven les targetes de felicitació nadalena especialment, i com ja hem mencionat, en les cases amb un poder

Distintes targetes de felicitació de Nadal de vigilants, de diversos llocs d'Espanya.

econòmic més elevat, on es confiava que podien aconseguir un donatiu o gratificació més generosa i així poder celebrar les festes amb més alegria.

És evident que en les zones o barriades on residia la gent amb menys recursos econòmics no era tan freqüent repartir les referides targetes de felicitació ja que es preveia que els donatius serien ben escassos.

Gràcies a la recerca realitzada, hem pogut localitzar documentació, malgrat que sigui escassa, que tengui qualque referència amb les targetes de felicitació nadalenes a Manacor.

A la papereria Vda. de Rosselló, coneguda com Ca'n Rotger, situada en el carrer de Joan Lliteres d'aquesta ciutat, se solien vendre targetes de forma generalitzada (algunes d'elles molt senzilles), que eren adquirides per diversos col·lectius, entre els quals la Policia Municipal, i repartides a les famílies a canvi d'un present o donatiu.

L'expolícia municipal de Manacor Andreu Gomila, ja traspasat, manifestava que la Policia Municipal adquiria postals a la papereria Ca'n Rotger de Manacor, llavors posaven un segell de la Policia Municipal de la ciutat, amb el vistiplau del cap, segons queda reflectit a la part posterior de la postal.

Aquestes postals després les entregaven a les persones a canvi d'un donatiu

Davant i darrere de la targeta de felicitació nadalenca que la Policia Municipal de Manacor entregava per agrair els obsequis. Anys 70. La conformitat per repartir les felicitacions era signada pel cap de la Policia Municipal en la part de darrere de la targeta.

durant les festes de Nadal, especialment el dia que recollien les estrenes a la plaça de sa Bassa, des de principi i fins a mitjan anys seixanta.

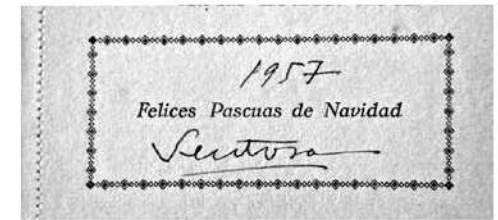
A poc a poc, les targetes de felicitació anaren perdent les característiques pròpies del col·lectiu que feia la captació, així com les antigues i gracioses dècimes, quintets o quartets que acompanyaven la postal. Foren substituïdes per simples blocs de paperetes, sense cap il·lustració referent a les festes de Nadal, ni a l'ofici del treballador.

Pocs anys després algunes empreses deixaren de confeccionar les targetes de Nadal, que feien al·lusió a la professió dels seus treballadors, i optaren per repartir unes felicitacions de Nadal que feien referència a problemes de caire social, canviant completament la figura típica de l'ofici del treballador per dibuixos, estampes, etc.; sobretot remarcaven la figura d'infants demanant almoïna, de gent pobra i necessitada. Era primordial ressaltar la misèria, la penúria, mendicitat, la pobresa amb la clara intenció d'arribar als sentiments de les persones, especialment en festes tan assenyalades com són les de Nadal.

Durant el transcurs de dècades, la confecció de targetes de felicitació per les festes de Nadal per part del cos de seguretat local es va deixar de realitzar i passaren completament a l'oblit.

Durant els anys 2013 i 2014, des del Departament d'Educació Vial de la Policia Local de Manacor, va ressorgir la idea de confeccionar unes postals de felicitació nadalenques, amb la sola intenció de felicitar per les festes de Nadal, especialment als col·legis, instituts i altres departaments locals i provincials. Evidentment no existia cap intenció de recaptar diners, ni obsequis, simplement eren targetes de cortesia i tenien com a referència la figura característica de la mascota d'educació vial del col·lectiu.

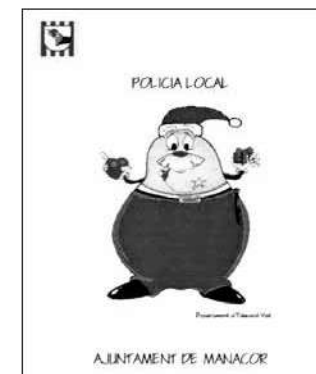
La iniciativa no va tenir gaire èxit i al tercer any es va descartar.

Aquestes senzilles felicitacions de Nadal es venien en blocs i, a canvi del donatiu, s'entregava un resguard d'una papereta, que tallaven pels punts marcats. Any 1957.

Postal de Nadal entregada per determinades perruqueries de Manacor als seus clients habituals a principi dels anys 1960. A canvi els clients solien agrair la felicitació i donaven al barber una gratificació. A la part de darrere de la present postal, escrit a mà es pot llegir: "Felices Fiestas de Navidad 1961. Gaspar".

Targetes de felicitació nadalenca realitzades per la Policia Local de Manacor els anys 2013 i 2014.

El present com a agraïment a la labor de la Guàrdia Municipal

El present de Nadal, o «aguinaldo», solia ser una pràctica habitual en la totalitat de les policies municipals d'Espanya com a agraïment a la labor que desenvolupaven.

Manacor no en va ser una excepció i aquest dia especial abans de la festa de Nadal solia coincidir amb el dia de l'antic patró del col·lectiu. Durant molts d'anys se celebrava aquest dia en el mes de desembre, concretament el 19, dia de Sant Urbà. No obstant això, hi ha constància que en determinats anys es va fer en altres mesos.

El costum consistia a col·locar-se el guàrdia municipal a la plaça de sa Bassa de Manacor, a vegades fins i tot damunt la torreta on regulaven el trànsit. La gent agraïda per les tasques que realitzava el cos de seguretat municipal deixava als peus de l'agent els lots⁴ de Nadal, cistelles, paquets, botelles de vi, de cava, qualche gallina, indiots, etc., que a poc a poc s'anaven acumulant.

Nadal solia representar una petita treva entre conductors i agents municipals. Se solia oblidar per uns dies el bloc de denúncies i evidentment l'enuig dels conductors.

Empreses particulars i fins i tot entitats d'interès cultural, esportives, etc., solien aportar el seu particular granet d'arena, com per exemple el gremi dels fusters o la Unió Esportiva Manacorens, que va organitzar el dia 20 de desembre de 1959 una crida a la participació ciutadana per aconseguir una recaptació voluntària d'obsequis de Nadal. Llavors els promotors de la iniciativa es varen traslladar en una caravana de cotxes fent sonar els clàxon dels vehicles fins a sa Bassa per fer entrega al policia municipal que regulava la circulació del trànsit dels presents recollits, organitzant una autèntica festa, que era ben acollida pels ciutadans. Allà mateix en certes ocasions entregaren un pergami destinat a tot el col·lectiu de seguretat en senyal d'agraïment.

Tal vegada aquest grau de complicitat avui dia no s'entendria i fins i tot podria ser objecte de rebuig social.

A Manacor aquesta recollida de regals va deixar de practicar-se a final dels anys 70, principi dels 80.

⁴ El lot de Nadal solia ser un recipient generalment de cartró o fusta, que contenia productes de consum alimentaris típics de les festes de Nadal.

Manacor, any 70. La primera fotografia en color de l'entrega dels presents de Nadal a la Policia Local.

Fotografia de final dels anys 60 amb un arbret decorat amb adorns nadalencs.

Polícia municipal amb les estrenes a la plaça de sa Bassa i amb l'inspector Montserrat Ros al capdavant.

A final dels anys 1970, les targetes de felicitació nadalenca en general es varen popularitzar molt més en el disseny, temàtica, qualitat, etc., un costum d'origen sobretot dels països del nord d'Europa.

Diferents imatges d'anys distints, on es poden veure els obsequis als membres de la Policia Municipal. Tres són de Manacor i la resta segurament realitzades a Palma i altres indrets, durant els anys cinquanta, seixanta i setanta.

Durant la primera dècada del nou segle, majoritàriament, les persones, les famílies, les institucions i les empreses, influenciades pels nous avanços tecnològics començaren a utilitzar el format digital i l'alta tecnologia moderna com a forma de felicitar les festes de Nadal, substituint d'aquesta forma les tradicionals targetes en paper i en cartó que s'entregaven en mà, porta a porta, i a les targetes de felicitació nadalenca enviades per correu postal que anys abans havien reemplaçades les anteriors.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

ALEMANY VICH, Lluís (1952). *Pequeña historia de la felicitación navideña*. Palma. (Col·lecció Panorama Balear, 19)

Biblioteca Digital Hispànica [en línia] <<https://www.bne.es/ca/catalogs/biblioteca-digital-hispanica>>

BUSQUETS I CAMPDELACREU, Lluís-Carles (2007). *De les estrenes a les felicitacions nadalenques*. Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació.

RIPOLL ARBÓS, Lluís. (1956). *Xilografias mallorquinas de Navidad*. Palma. (Col·lecció Panorama Balear, 61)

ARXIU

Arxiu de la Policia Local de Manacor.

Arxiu de la biblioteca de l'Associació Cultural S'Agriola de Manacor.

Arxiu del periòdic *Última Hora*.